

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.14.28>

Volume 7/2

2023 p. 453-470

İBNÜ'L-ARABÎ VE KONEVÎ İLE TEŞEKKÜL EDEN YENİ DÖNEM TASAVVUFU VE RİSÂLE-İ NÛR

RİSALE-İ NUR AND THE NEW PERIOD ŞÛFİSM ESTABLISHED WITH IBN AL-'ARABÎ AND QÛNAWÎ

Abdulvehap ERİN*

ÖZ

Bu çalışma Muhyiddîn İbnü'l-Arabî ve Sadreddin Konevî ile teşekkül eden ve *ilm-i ilâhî* ve *ilm-i tahkik* şeklinde isimlendirilen yeni dönem tasavvufu ile *Risâle-i Nur* arasındaki ilişkinin söz konusu tasavvuf anlayışının temel hususiyetleri üzerinden ortaya konulmasını, böylelikle aralarında ilmî açıdan hangi nitelikte ve nasıl bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmesini amaçlamıştır. Bunun için öncelikle mezkûr dönem tasavvufunu yeni ve farklı kılan hâsiyetleri doğrudan konu ile ilgili ortaya konulmuş bulunan bir seri çalışmadan hareketle tespit edilip hulâsâ edilmeye çalışılmıştır. Ardından *Risâle-i Nûr*'un bunlara tekabül edecek temel hâsiyet ve özelliklerinin bulunup bulunmadığı görülmeye çalışılmıştır. Nihayetinde aralarında esas ilmî hususiyetleri itibariyle tespit edilen mütekabiliyet ve müşterekliğin ve bunun taşıdığı niteliğin *Risâle-i Nûr*'un, ilm-i ilâhî ve ilm-i tahkik olarak yeni dönem tasavvuf düşüncesinin ikmâl edicisi ve mütemmimi şeklinde değerlendirilebilmesine iletme gücünde olup olmadığı görülmeye çalışılmıştır. Ulaşılan bulgular *Risâle-i Nûr*'un ilmî olarak yeni dönem tasavvufunun taşıdığı hususiyetlere benzer hususiyetleri hâiz olduğunu, bununla beraber yeni dönem tasavvuf anlayışının bıraktığı yerden devam ederek ilâhî, imanî ve kevnî hakikatlerin tahkiki amelîyesini kendi içerisinde kapsamlı ve bütüncül bir şekilde hem de hakikatlerin tenâsübünü ve müvâzenesini bozmadan pratize ettiğini ve bu itibarla da marifetullah ilminde ve tahkik faaliyetinde yeni dönem tasavvuf anlayışının mütemmimi ve ikmâl edicisi şeklinde değerlendirilebileceğini göstermektedir.

Anahtar kelimeler: *Tasavvuf, İbnü'l-Arabî, Sadreddin Konevî, Said Nursi, Risâle-i Nûr*

* Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, E-mail: vehaperin@outlook.com, ORCID: 0000-0001-9907-7478, Batman, Türkiye.

ABSTRACT

This study aims to reveal the relationship between *Risale-i Nur* and the new period Şūfism, which was formed by Muhyiddin Ibn al-‘Arabî and Şadr al-Dīn al-Qūnawī and named as ‘ilm-i ilāhī and ‘ilm-i taḥqīq, through the basic characteristics of the aforementioned Şūfī thought. Thus, it was aimed to determine the nature and kind of relationship between them in terms of science. For this purpose, first of all, the Şūfism of the aforementioned period and its new characteristics that make it different have been tried to be observed based on a series of studies directly related to the subject. Then, it has been tried to find the basic characteristics and complexity of the *Risale-i Nur* to correspond to these. Finally, it has been tried to see whether the reciprocity and commonality between them, determined in terms of their main scientific characteristics, and the quality of this, are capable of conveying the *Risale-i Nur* to be evaluated as a supplementary and supplementary to the new period Şūfī thought, as ‘ilm-i ilāhī and ‘ilm-i taḥqīq. According to what has been reached, the *Risale-i Nur* has scientifically similar features to those of the new era Şūfism. However, continuing from the place where the new era Şūfī understanding stopped, it carried out the investigation of ilāhī (divine), īmānī (faith) and cosmic (kevnī) truths, as well as the reconciliation of realities, in a comprehensive and holistic way. It shows how to practice it without disturbing its convenience and balance, and in this respect, it can be evaluated as the complement and replenisher of the new era understanding of Şūfism in the science of ma‘rifatullāh and taḥqīq.

Keywords: *Şūfism, Ibn al-‘Arabî, Şadr al-Dīn al-Qūnawī, Said Nursi, Risale-i Nur*

Giriş

İlk dönem klasik yazarlarının temel faaliyeti tasavvufu diğer İslâmî ilimler arasına kabul ettirmek etrafında yoğunlaşmıştır. Bunun için de önemli gayretler ortaya koymuşlardır. Bu gayretlerin meyvelerini de önüne alarak yola çıkan Gazzâlî (öl. 505/1111) ile tasavvufun İslâmî ilimler dairesine kabulü gerçekleşmiştir. (Demirli, 2004b: 20-22; 2007b, s. 221-225; 2016b, s. 17-20; 2018b, s. 505-507, 518-522). Dahası Gazzâlî, değerlendirmelerinde ve bu çerçevede yaptığı ilimler tasnifinde bu ilmi merkeze yerleştirmiş, zirve ve gaye bir ilim olarak ortaya koymuştur (Gazzâlî, 2005: 21-52)

İbnü'l-Arabî (öl. 638/1240) ve onun takipçileri ise tasavvufa yeni ve oldukça zengin veçe ve boyutlar kazandırmışlardır. Tasavvuf bu yeni dönemde Sadreddin Konevî (öl. 673/1274) tarafından sistematize edilerek kâmil surette bir ilim olarak inşa edilmeye çalışılmıştır (Demirli, 2004b: 23-26; 2007a: 31-35). Yeni dönem tasavvufu marifetullah açısından müsbet bilgi arayışına girişmiş, tenzih ve teşbih birlikteliğine vurgu yapmıştır. Bu da her bir şeye gayet derecede yakın ve her an her şeyle ilişkili olan içkin bir ilâh anlayışını beraberinde getirmiştir. (Demirli, 2018b: 517-518).

Yeni dönem tasavvuf anlayışının Hz. Peygamber (s.a.v.) tasavvuru da farklı bir perspektif üzerinden olmuştur. Bu tarz Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir zaman aralığına münhasır müşahhas şahsiyeti ile değil belki bütün zamanlarda müessir ve fonksiyonel olan mânevî şahsiyetiyle (hakikati) ele alındığı bir perspektiftir. Bu hakikat, yeni dönem tasavvuf anlayışında varlık, bilgi ve insanî kemâl bakımından temel bir ilke olarak görülecek,

TOBİDER

âlemin varlığının illeti, vasıtası aynı zamanda neticesi olarak bu hakikate işaret edilecektir (Demirli, 2011a: 2/155-163).

Konevî, çalışmalarıyla müşahede bilgisine özneliği itibariyle yapılan eleştirilerin bertaraf edilmesini amaçlamıştır. Onun bu yöndeki çalışmaları tam olarak bir *tahkik ameliyesi* olarak isimlendirilebilir. Zaten yeni dönem tasavvufunun öne çıkan en önemli bir ismi de artık *ilm-i tahkik*dir. Yapılmak istenen şey de kalple yani müşâhede, keşf ve ilham yoluyla alınan bilginin ve irfanın akıl düzleminde akla anlatılması ve ispatlanmasına dönük olarak bir tahkik faaliyetidir (Demirli, 2004b: 22-25).

Yeni dönem tasavvufunun merkezine çözülmek istenen genel bir sorun olarak Allah-kâinat-insan ilişkisinin konulmasıyla birçok yeni mesele tasavvuf literatürüne dahil olmuş, böylelikle bir muhteva değişikliği de söz konusu olmuştur. Yeni konular ve meseleler, yeni yöntem ve tatbikatlar, yeni bakış açıları ve perspektifler ortaya çıkmış bunlar da doğal olarak yeni sorun ve eleştirileri beraberinde getirmiştir. Bu nedenden dolayı ki vahdet-i vücûd düşüncesi günümüze kadar aktüel bir tetkik ve aynı zamanda bir eleştiri konusu olarak intikal etmiştir (Demirli, 2012b: 42/431-435)

Risâle-i Nûr ise yakın zamanda kaleme alınan bir külliyat olup onun tasavvufla, tasavvufi düşünceyle, tasavvufi yöntemle, tasavvuf ricaliyle ve tasavvuf terminolojisiyle güçlü ilişkileri bulunmaktadır. Bu ilişkinin ortaya çıkarılması açısından birçok akademik çalışmanın yapıldığını ve yapılmaya devam ettiğini görmekteyiz. Kanaatimizce *Risâle-i Nûr*'la ilgili konumuz itibariyle temel problem, onun birebir İslâmî ilimlerden hangisiyle ilişkilendirileceği ve hangisinin kapsamında değerlendirileceği etrafında ortaya çıkmaktadır. Zira görebildiğimiz kadarıyla yeni dönem tasavvuf anlayışıyla benzer şekilde *Risâle-i Nûr* da kendisini münhasıran tikel bir İslâmî ilim üzerinden ifade etmemektedir. O da yeni dönem tasavvufu gibi kendisini üst, kuşatıcı ve gaye olarak nitelendirilebilecek ilm-i ilâhî, marifetullah ve genel karakteristiği itibariyle ilm-i tahkik eseri olarak takdim etmektedir. Merkezine Allah-kâinat-insan ilişkisini ve bu çerçevede ortaya çıkan meseleleri alan ve bunların izah, beyan ve çözümünde esmâ-i ilâhiyeden hareket eden bir eser hüviyeti arz etmektedir. Kendisini zamanının muhakkiklerinden birisi (veya tek birisi) olarak takdim etmektedir. Hakikat-i Muhammediye anlayışını benimsemekte ve teşbih bilgisinin en güzel örneklerini sunmaktadır (Nursi, 1992: 8; 1993b: 7-9; 1995b: 96; 1996b: 69-70, 231; 1996e: 143)

Dolayısıyla bilinenin aksine özellikle yeni dönem tasavvuf anlayışı ile *Risâle-i Nûr* arasında temel ilmî hususiyetleri itibariyle güçlü bir müşterekliğin olduğu görülmektedir. Diğer hususlardaki birtakım farklılıkları bir tarafa bırakırsak bu ilişki esaslar itibariyle o kadar güçlüdür ki bir tekâmül süreci üzerinden meseleye bakıldığında ikisi arasında bir ikmâl ve itmam ilişkisi olduğu söylenebilir. İşte bu çalışmamız da bir yerde bu hususiyetler üzerinden mevzubahis ilişkinin tespitini ve istinad ettiği delil ve dayanakların gösterilmesini hedeflemektedir.

1. Tasavvufun İlm-i İlâhî ve İlm-i Tahkik Olmasına Giden Süreç

Bu başlık altında tasavvufun ilm-i ilâhî ve ilm-i tahkik olmasına giden süreç, doğrudan bu konu ile ilgili bir seri çalışma ortaya koymuş ve vahdet-i vücûd düşüncesi ve temsilcileri ile ilgili kemiyeti ve keyfiyeti yüksek çalışmalara imza atmış olan Ekrem Demirli'nin görüş, düşünce ve tespitleri üzerinden özetlenip ortaya konulmaya çalışılacaktır. Yeni dönem tasavvufunu yeni yapan ve onu daha önceki yaklaşımlardan ayırt eden hususiyetler, tekabüle ve mukayeseye imkân vermesi için tespit edilmeye çalışılacaktır. Çünkü *Risâle-i Nûr*'da takip edilen yöntem ve onda aynı mevzu ve meseleler etrafında ortaya konulan yorum ve değerlendirmeler, tespit edilen hususiyetler muvâcehesinde ele alınacak, böylelikle aralarındaki ilişki tespit edilmeye çalışılacaktır.

İbnü'l-Arabî ve Konevî ile beraber tasavvuf düşüncesi kendini yeni bir formla ifade etmeye başlamıştır. Bu yeni dönemde metafizik bahislerin, varlık ve varlıkla ilgili sorunların merkezde olduğu yeni bir yorum ve anlayışın geliştiğini görmekteyiz. En önemlisi de artık fıkıh ve kelâm ilimlerinin alanlarındaki otoritesini kabul ederek onlarla uzlaşma arayan ve onlara kendisini İslâmî bir ilim olarak kabul ettirmeye çalışan bir tasavvufun olmamasıdır (Demirli, 2016b: 5).

İbnü'l-Arabî ve Konevî bu yeni dönemde tasavvufun dinî ilimler arasında yer almasından öte onlar içerisinde merkezi ve belirleyici bir yere sahip olduğu iddiasını dillendirmişlerdir. Tasavvuf bütün İslâmî ilimlerin özü, gayesi ve semeresi olarak tanımlanmıştır. Konevî'ye göre artık mevzubahis edilen şey tasavvuf değil, belki *ilm-i ilâhî*dir. Tüm cüz'î/tikel ilimlerin kendisi için çalıştıkları üst ve düzenleyici ilim niteliğinde bir tasavvuf, daha doğrusu bir marifetullah ilmi, bir ilm-i tahkik söz konusudur (Demirli, 2009: 2/354).

Vahiy tartışmasız olarak bu yeni anlayışın temel referans noktası ve bilgi kaynağıdır (Demirli, 2018a: 276-277). Nitekim İbnü'l-Arabî bunu açık olarak şu şekilde ifade etmiştir: “Meclislerimde (sohbetlerimde) ve eserlerimde söylediğim her şey Kur'ân hazretinden ve hazinelerindedir. Bana ona yönelik anlayış anahtarları ve ondan destek (imdad) verilmiştir” (İbnü'l-Arabî, 1999: 6/61; İbn Arabî, 2007: 13/84). Bu anlayış özgünlüğünü Kitap ve Sünnet'le mukayyet bir ilim olmasından almaktadır (Başer, 2018: 1/593-594). Zira İbnü'l-Arabî ve takipçilerine göre ilâhî ve kevnî hakikat konusunda başlı başına akıl yetersizdir. Dolayısıyla tasavvufî bilgi aklın değil vahyin takip edilmesi neticesinde Allah'ın kendisinden gelen bilgisidir. Onun içindir ki akıl bilgisi ancak bu son bilgi ile ikmâl edildiğinde (tenzih ile teşbih hükmü birleştirildiğinde) hakikat bilgisinin zuhurundan söz edilebilecektir (Demirli, 2018b: 517-518).

Konevî bir bilimden söz etmiş ve “sübjektif” nitelikteki veriyi ve bilgiyi “objektif” nitelikteki kriterlere bağlamanın ve bu kriterler üzerinden ifade etmenin imkânını araştırmıştır. Yeni dönem tasavvufunu bir bilim hüviyetiyle temellendirmeyi hedeflemiş; mevzusu, meseleleri ve mebâdîsiyle bir bilim ortaya koymak ve bu ilme “sübjektif” olan bilgiyi değerlendirme işlevini yüklemek istemiştir (Demirli, 2004b: 22). Onun bütün bu

çalışmaları sūfînin ferdî tecrübelerinden bir bilim inşası olarak da tanımlanmıştır. (Demirli, 2010a: 81-102; 2011b: 01-130; 2015: 130-131; Konevî, 2013a: 37-47). Ona göre şühûdî bilgi mâkul ve anlaşılabilir bir şekilde ortaya konulabilir. Bu sayede bu tecrübeyi yaşamayan kişiler de bu bilgiden istifade edebilir. Böylelikle Konevî, bilginin kaynağı ile yapısı ve ifade düzlemi arasında bir ayrıma gitmiş ve bu ayrımda kalbe tahsis ettiği birinci alana mukabil özellikle ikinci alanda akla yer açmıştır (Demirli, 2004b: 23-25).

Vahdet-i vücûd düşüncesi Allah-âlem (bir-çok) ilişkisinin izahı ile bu minvalde ortaya çıkan problemlerin çözümünü merkezine almıştır. Zorunlu nedenselliği reddederek vesileciliği savunmuş ve Cenâb-ı Allah'ın âlemlerle doğrudan ilişkisini (vech-i hâs) savunmuştur. Bu ise etkin ve fâil bir Tanrı telakkisi anlamına geldiğinden deist Tanrı anlayışının tam karşısında bir durumu ifade etmekteydi (Demirli, 2012b: 42/432-433).

İlm-i ilâhî olması açısından yeni dönem tasavvufunun mevzusu Konevî tarafından Hak veya Hakk'ın varlığı olarak tespit edilmiştir. Mesâilî ise isimlerden çıkan şeyler yani kısaca Allah'ın âlemlerle, âlemin Allah'la irtibatı ve ilişkisi olarak görülmüştür. Yeni dönem tasavvufunun sorun olarak gördüğü, açıklamaya ve kanıtlamaya çalıştığı şey de mevzubahis ilişki olacaktır. Öyleyse izah edilip kanıtlanacak şey aslında Hakk'ın tecellîsi, tebarüzü ve tezahüründen başka bir şey değildi. Tecellî basamakları, tazâhür mertebeleri, tebârüz sistematîği, bunlara bağlı alt kavram ve başlıklar hep bu kapsamda yeni tasavvufun gündemine girmiş olmaktadır. İlm-i tahkik olarak yeni dönem tasavvuf ilminin mebâdîsi yani ilkeleri ise ilâhî isimlerdi (Demirli, 2010a: 67-159; 2011b: 75-93; 2012a: 118-143; Konevî, 2013b).

Yeni dönem tasavvufu, statik ve durağan Allah-kâinat-insan ilişkisi anlayışını aşmak üzere dinamik Tanrı düşüncesi üzerinden bir mücadele vermiştir. Dikkatler her an her yerde bulunup her şeyle irtibatlı olan Cenâb-ı Allah'a çevrilmiş ve yine Hz. Peygamber'in (s.a.v.) mânevî şahsiyeti merkeze alınmak suretiyle insan açısından kemâl ve velâyet söz konusu edilmiştir (Demirli, 2021: 18-20). Hz. Peygamber (s.a.v.) bu yeni telakkide aynı zamanda ontolojik bir ilkedir. Zaman üstü hakikati/nuru ile varlığın hem illeti hem ille-i gâiyesidir. Şahsiyet-i mâneviye-i Muhammediye (s.a.v.) kâinatın hem varlık ve bekâ sebebi hem onun varlığından maksad hem ondan elde edilmek istenilen neticedir (Demirli, 2004a: 30).

Bütün bunlara paralel olarak bu yeni dönemde tasavvuf literatürünün muhteva değişikliğine uğraması da söz konusu olmuştur. Yeni dönemde Allah, kâinat ve insan arasındaki irtibat ve ilişki, a'yân-ı sâbite, nedensellik meselesi, birlik-çokluk ilişkisi gibi esas konular ile bunların alt başlıkları niteliğindeki meselelerin ön plana çıktığını görmekteyiz (Demirli, 2009: 2/357-358). Eski klasiklerde yer alan birçok mevzunun önemini yitirmesi, onlarda yer almayan birçok meselenin ise bir tasavvuf meselesi olarak ele alınmaya başlanması ve varlık ve varlıkla ilgili meselelerin tasavvuf eserlerinde genişçe yer bulması söz konusu olmuştur. Bütün bunların sonunda da *en azından ifade düzleminde, nazari tasavvuf* diye adlandırılabilir bir anlayışın geliştiğini söylemek

mümkündür (Demirli, 2004a: 25-26, 30-31). Yine söz konusu teorik tasavvufta Konevî etkisi taşıyan bir yazı dili ve üslûbu da gelişmiştir (Demirli, 2004b: 26). Konevî bu anlamda tasavvufu bir noktaya kadar tedrîs ve tâlim edilebilir duruma getiren bilim kurucu bir düşündürdür (Demirli, 2010b: 77).

İbnü'l-Arabî ve Konevî filozofların akılcı yöntemleriyle etkin ve yetkin bir bilgiye ulaşamadığı kanaatindeydiler (Demirli, 2016b: 21). Kelâmın tutarsız, metafiziğin ise yetersiz kaldığı noktada ortaya çıkan boşluğu doldurmayı hedeflemişlerdi. Yeni dönem tasavvufu ile metafiziğin mevzusu olarak kabul edilen Allah'ın varlığı konusunun yanı sıra O'nun tanınması da metafiziğin amacı haline getirilmiştir (Demirli, 2016b: 24). Nihayetinde yeni dönemde sistematik bir tarzda tesis edilen, bir bilgi ve varlık teorisine sahip olan, İslâm düşüncesine yeni ve zengin kavramlar kazandıran bir tasavvuf vardı. Şüphesiz bu yeni tarz kaçınılmaz olarak yeni sorunları ve tartışmaları da beraberinde getirmiştir (Demirli, 2016b: 25, 27).

2. İlmî Hüviyetleri İtibariyle *Risâle-i Nûr* ile Yeni Dönem Tasavvufu Arasındaki Münasebet

Buraya kadar olan aktarımlardan anlaşıldığı üzere İbnü'l-Arabî ve Konevî ile ortaya çıkan yeni dönem tasavvufunu kendinden önceki anlayışlardan ayırt eden ve onu özgün kılan birtakım hususiyetler söz konusudur.

Birincisi, yeni dönemde artık kendisini İslâmî ilimler dairesinin merkezine tahkim eden, üst, kuşatıcı, düzenleyici ve gaye bir ilim olarak gören bir anlayış söz konusudur.

İkincisi, yeni dönem tasavvuf anlayışının merkezinde artık daha çok metafizik bahisler, varlık ve varlıkla ilgili konular ve sorunlar yer almaktadır.

Üçüncüsü, Allah'ın varlığının ve bilinmesinin mevzusunu, Allah-kâinat-insan ilişkisi ile bu çerçevede ortaya çıkan soru ve sorunların mesâilini, sorunların ve meselelerin kendilerinden hareketle ve kendileriyle çözülmeye çalışıldığı ilâhî isimlerin mebâdisini teşkil ettiği bir tasavvuf anlayışı vardır. Bu yapıyla yeni dönem tasavvufunun ismi de artık 'marifetullah ilmi'dir, 'ilm-i ilâhî'dir, 'ilm-i tahkik'tir.

Dördüncüsü, bu yeni anlayışa göre ilâhî, imanî ve kevnî hakikatlerin idrakinde tenzihî ve selbî bilgi veren akıl yetersizdir. Kitap ve Sünnet ise hakikat bilgisi açısından vazgeçilmez temel iki kaynaktır. Bu çerçevede müşahede bilgisi ancak vahyin takip edilmesi ve bir sülûk, arınma, riyâzet ve mücahede sürecinden geçilmesi neticesinde Allah'tan kalbe gelen bilgidir. Hakikat bilgisi ancak teşbihî ve müsbet olan bilginin akıl bilgisiyle birleştirilmesiyle ortaya çıkacaktır.

Beşincisi, bu yeni anlayışta diğer İslâmî ilimlerden farklı olarak Allah Teâlâ, aşkın ve her şeyden gayet derecede uzak olan boyutunun yanında özellikle içkin yani insana ve

mevcudata gayet derecede yakın olan boyutuyla ele alınmış, dolayısıyla da ne olmadığından çok ne olduğuna dair veçhesiyle marifete konu yapılmıştır.

Altıncısı, yine diğer ilimlerden tamamen farklı olarak Hz. Peygamber (s.a.v.) tarihsel boyuttaki cismânî/somut şahsiyetinden öte bütün zamanlarda etkili ve fonksiyonel olduğu kabul edilen mânevî şahsiyetiyle (hakikat-i Muhammediye, nûr-ı Muhammedî) nazara alınmış, ilâhî tecellî ve tezahürün (ulûhiyet ve rubûbiyet tecellîsinin) mukabiline yerleştirilerek varlık, bilgi ve ahlakî kemâl açısından bir ilke olarak konumlandırılmıştır.

Son olarak yeni dönemde en dikkat çeken hususlardan birisi sûfînin kalbî ve ferdî tecrübesine dayalı olması nedeniyle genel geçer olmamakla eleştirilen müşahede bilgisinin bir tahkik faaliyeti ve amelîyesiyle mâkul ve anlaşılır kılınmaya çalışılmasıdır. Bununla sübjektiflik eleştirisi bertaraf edilerek bir bilim (ilm-i tahkik) inşa edilmek istenmiş ve nihaî olarak tasavvufî bilginin umurun istifadesine açılması amaçlanmıştır.

Peki kendisini marifetullah ilmi, ilm-i ilâhî en önemlisi de ilm-i tahkik olarak nitelendiren yeni dönem tasavvufu karşısında *Risâle-i Nûr*'un İslâmî ilimler içerisindeki yeri nedir? Eser, münhasıran bir İslâmî ilim çatısı altında ifade edilebilir mi? Müellif bu bakımdan eserini nereye yerleştirmekte ve yöntemini ne olarak ifade etmektedir? *Risâle-i Nûr*'u özgün ve kendisi kılan hususiyetleri nelerdir?

Yukarıdaki soruların cevabına yöneldiğimizde *Risale-i Nûr*'da bütün hakiki ilimlerin esasının ve ruhunun marifetullah olduğuna işaret edildiğini görürüz (Nursi, 1996e: 316). Nursi'ye göre (1195b: 35; 1996d: 360) *Risâle-i Nûr* kâbe-i kemâlât olan marifetullah açısından kuvvetli ve parlak bir eserdir. Vahiyden başka me'haz ve mercii yoktur. İman hakikatlerinin izahıdır, ilimdir, marifetullahıdır (Nursi, 1996a: 243).

Risâle-i Nur, ilâhî, şer'î ve kevnî hakikatleri beyan eden ve insanı marifetullahın en yüksek derecelerine çıkmaya teşvik eden bir eserdir (Tarihçe-i Hayatı, 1996: 328). Kur'ân-ı Hakîm'in imanî hakikatlerini tefsir etmekte ve bütün meselelerini *aklî fenlerle, mantıkî ve müspet delillerle tespit ettirmektedir* (Nursi, 1996b: 192). Risâleler, Kur'ân'ın feyizlerinin varisi ve envâr-ı Muhammedî'nin feyzine hamil olan eserlerdir (Nursi, 1995b: 670).

Nursi'ye göre (1993b: 8, 81-82) *Risâle-i Nûr* Kur'ân'ın feyzi ve medediyle kalbe gelen sünûhât ve istihracâtıdır (Nursi, 1995b: 699, 701, 706, 711). *Risâle-i Nûr*, hakikatlere ilişkin meselelerde külliyatları ve bazen da tafsilâtları sünûhât-ı ilhamiye nevinden olmasından *umumiyetle şüphesiz ve katî bilgileri* muhtevîdir (Nursi, 1992: 138), Nûr-ı ilâhînin veya nûr-ı Kur'ânî'nin veya nûr-ı Muhammedî'nin (s.a.v.) kendi asrındaki misalidir (Nursi, 1995b: 687-688; 1996e: 396). Esası ve kaynağı nûr-ı Muhammedî'dir (s.a.v.) (Nursi, 1996a: 112). Nursi, eserlerinde ortaya koyduğu bilginin konusu ve kaynağından sonra bu bilgi ve irfanın tahsilinde takip ettiği yola da işaret etmekte ve bunu akıl ile kalb arasında yeni açılan berzahî bir yol olarak tarif etmektedir (Nursi, 1993b: 75).

Buraya kadar olan aktarımlardan anlaşıldığı üzere *Risâle-i Nûr* iman hakikatlerine, tevhide ve marifetullah bilgisine odaklanmış bir eserdir. Kendisini münhasıran mevcut ilimlerden birisi üzerinden ifade etmemektedir. Malumatını mevzu olarak seçtiği konunun ehemmiyeti itibarıyla üst, kuşatıcı ve gaye olan ilmin (ilm-i ilâhî) bilgisi olarak görmektedir.¹ Kaynağını ve esasını doğrudan ve tamamen vahiyden kalbe gelen ilhamât, sünûhât ve istihracât, diğer bir ifadeyle nûr-ı Kur'ân ve nûr-ı Muhammedî olarak ifade etmektedir. Bu ilhamât, sünûhât ve istihracâtın alınma vasıtası ve yolunu ise sadece akıl veya sadece kalb değil akıl ile kalb arasında berzâhî bir yol şeklinde ortaya koymaktadır. Yine ele aldığı meseleleri aklı fenlerle, mantıkî ve müspet delillerle tespit ettirdiğini ifade etmektedir.² Bütün bunların, yeni dönem tasavvufunun hususiyetlerine neredeyse tamamen tekabül ettiği açıktır. Nursi de takip ettiği yolun niteliklerini ta'dâd ederken onun tasavvufî yöntem gibi bir derece şühûdî olduğunu (Nursi, 1996a: 146-147), şühûda yakın bir yakîni kazandırdığını ifade etmektedir (1996d: 377). Durum böyle olmakla beraber Nursi, bir noktada kendi yol ve yöntemini diğerlerinden ayırmakta, özellikle bir yere kadar kendisiyle büyük oranda benzerlikleri olan keşf ve şühûd yöntemine de fark koyarak yolunun nasıl ve hangi noktalarda temeyyüz ve tefevvük ettiğine işaret etmektedir (Nursi, 1995a: 18-19; 1996d: 83).

Öte yandan *Risâle-i Nûr*'da da tasavvufî tecrübe gibi benzer kaynaklardan benzer vasıtalarla ve kısmen farklı olmakla beraber benzer bir şekilde elde edilen bilgi ve irfanın tam da ortaya konulup ifade edilmesi sürecinde göz önünde bulundurulmuş en önemli hususlar Konevî'nin tahkik faaliyetiyle ulaşmayı hedeflediklerine tekabül etmektedir. *Risâle-i Nûr*'da ferdî, şahsî ve kalbî olarak elde edilen dolayısıyla da hariçten öznel tabir edilmek durumunda olan bilgi ve irfanın, nesnel, genel geçer, mantıkî, aklı ve dolayısıyla da umumun istifadesine açık nitelikte ortaya konulması konusunda kapsamlı bir pratiğin sergilendiği görülmektedir. Risâlelerde gaybî, mücerred ve soyut tabir edebileceğimiz imanî ve İslâmî mesele ve hakikatler ile şeriatın düsturlarının gayet derecede mâkul, müşahhas, somut, açık, herkesçe anlaşılır ve kabul edilebilir bir tarzda işlendiğini, mukni' ve mantıkî bir şekilde ispat edildiğini görmekteyiz. Öyle ki *Risâle-i Nûr*'da bu dahildeki birçok hakikat ve meselenin birçok yerde *iki kere iki dört eder* derecesinde bir katiyetle ifade edildiğine ilişkin kayıtlarla karşılaşmaktayız (Nursi, 1995b: 18-59, 102-104, 157-

¹ *Risâle-i Nûr*'u ilim anlayışı ve ilimlerin sınıflandırılması açısından ele alan Açıkgenç, onu *tebliğ ilmi* çerçevesinde değerlendirir. Temel hedefini hidayet olarak nitelediği bu ilmin en önemli vasıfları arasında ise şunları sayar: Doğrudan Kur'ân'dan kaynaklanması, tecdid ifade etmesi yani vahyî hakikatleri esaslarını muhafaza etmekle beraber zamanın anlayışına ve idrakine uygun şekilde ifade etmesi, diğer bütün ilimler içerisine nüfuz ederek onları aydın (nurlu) ilim haline getirmesi, diğer tikel ilimlerin ortaya koyduğu bilgiyi kendi hedefi ve gayesi doğrultusunda kullanması, her derecedeki insanın kabiliyet ve istidadına göre ondan istifade edebileceği bir nitelikte olması. (Açıkgenç, ts.: 485-490). Burada Açıkgenç'in ulaştığı sonuçlar ile bizim yeni dönem tasavvuf anlayışı muvacehesinde *Risâle-i Nûr*'un ilmî niteliği hakkında ulaştığımız sonuçların örtüştüğü görülmektedir. Zira Açıkgenç'in tavsif ettiği böylesi bir ilmi niteliksel açıdan felsefede metafizik, İslâmî ilimler içerisinde ise ancak ilm-i ilahî/marifetullah ilmi karşılayabilir.

² Vahide'ye göre Nursi "...geleneksel dinî ilimlerin esaslarını ve temel prensiplerini bir araya getirerek mezmetmiş böylelikle de onların esas fonksiyonlarını ve ana görevlerini icra etmeyi hedeflemiştir." Dahası ona göre Nursi, böyle bir faaliyetle "...dinin hakikatlerini ispat ve talim etmek için geçmiş dönemlerde farklı disiplinleri İslâmî bilgi havzası ve tasavvufî gelenekler içine entegre etmek amacıyla ortaya konulan çabaların günümüzdeki bir örneğini teşkil etmektedir" (Vahide, 2009: 25).

161, 195, 278; 1996c: 76, 320-328; 1996d, 43-45, 239-240, 483; 1996e: 48-119, 463-472, 506-514, 550, 679-681).

En önemlisi de yeni dönem tasavvuf anlayışından farklı olarak *Risâle-i Nûr*'daki mevzubahis bütüncül tahkik pratiğinin, hakikatlerin tenâsübünün ve müvâzenesinin bozulmasına mahal verilmeden ortaya konulabilmiş olmasıdır. Çünkü *Risâle-i Nûr*, kendi içerisinde, bütün ilâhî isimlerin hakikî olduklarının kabul edilerek esaslarının muhafaza edilmesi suretiyle rubûbiyetin ahkâmının müvâzenesinin korunduğuna, böylelikle de hem rubûbiyet hem de hallâkiyet-i ilâhiyenin en büyük mertebesinin, diğer bir ifadeyle *en büyük tevhid mertebesinin* gösterilebildiğine ilişkin bir iddia taşımaktadır (Nursi, 1992: 264-267).

Nursi'ye göre sadece bazı isimleri hakikî görüp öteki isimleri onların içine gölge haysiyetiyle almak hem o isimlere karşı bir haksızlık hükmüne geçer hem de rubûbiyetin ahkâmının müvâzenesinin korunamaması anlamına gelir. Bu da tevhidin bütün mertebeleriyle değil de belki bazı düzeyleriyle, eksik bir tecrübesi ve ifadesi anlamına gelir (Nursi, 1996d: 83-85). Nursi'nin vahdet-i vücûdun nakıs bir mertebe olduğuna ilişkin iddiası (1996d: 83-85, 448-449) da tam bu noktada ortaya çıkmakta ve temelde yukarıda ifade ettiği durumlara dayanmaktadır.

Tam bu noktada şunu ifade edelim ki Nursi, bireysel tecrübenin başlı başına hakikatin bir bütün olarak idrakinde yetersiz olduğu düşüncesindedir. Çünkü ona göre mukayyed olan nazarın karşısında mutlak olan bir hakikat bulunmaktadır. Böyle olunca da bireysel anlamda ancak kısmî olarak hakikatin keşfedilmesinden söz edilebilir. Ayrıca Nursi'ye göre bu tecrübedeki müşahedenin niteliği ve vasfı ne olursa olsun ancak Kur'ân ve Sünnet mihengine vurulduktan sonra esas alınabilir. Bu yapılmaz ve sırf müşahedeye itimad edilerek onunla iktifa edilirse bazı problemler ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bunların birincisi ve en önemlisi hakikatin bireysel tecrübede meşhûd olunandan ibaret olduğuna dair verilecek hükümdür. İşte Nursi'ye göre böylesi bir hüküm hakikatler konusunda müvâzenenin kaybedilmesine ve bu noktadan sonra hakikat adına te'villere ve tekellüflere girilmesine sebep olacaktır. O, bu çerçevede hakikatin inkârına bile gidilebileceğine işaret etmektedir (Nursi, 1993b: 135-136).

Anlaşıldığı kadarıyla Nursi bireysel nazarın mukayyetliğini mazharı olunan ilâhî isim veya isimlerle birebir ilişkili görmektedir. Onun Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ve en büyük mucizesi olan Kur'ân'ın hakikate ilişkin ihatalı ve küllî bir nazara sahip olmalarını onların ism-i a'zama ve her ismin a'zamlık mertebesine mazhariyetlerinden ileri gelen bir durum olarak gördüğünü söylemek mümkündür (Nursi, 1992: 321; 1995b: 218; 1996a: 176; 1996d: 183, 307; 1996e: 349, 565).

Nursi'ye göre Kur'ân-ı Kerîm hem ism-i a'zamdandır hem de her ismin a'zamlık mertebesinden inmiş olduğundan sonsuz ilâhî kelimeler içinde *Kelâmullah* ismi tam liyakatla ancak ona verilmiştir. Oysa *ilhamlara da kaynaklık eden* diğer ilâhî kelimeler ancak hususî bir ismin cüz'î tecellisi ile zâhir olan kelâmdan ibarettir (Nursi, 1996e: 134).

Onun içindir ki Kur'ân-ı Kerîm hem tevhidin bütün gereklerini mertebeleriyle muhafaza etmiş hem esmâ-i hüsnânın tenâsüb ve iktizâsını korumak suretiyle yüksek ilâhî hakikatlerdeki dengeyi gözetmiş hem de ulûhiyet ve rubûbiyete ait şuûnâtı tam bir müvâzene ile cemetmiştir. Yine onun içindir ki Kur'ân'daki bu hasiyet sıradan insanların, İşrakîyyun ve Ruhaniyyun'un hatta melekût boyutuna geçen evliyânın fikirlerinin neticelerinde bulunmaz. Nursi'ye göre onlar, ancak hakikatin bir kısmını bulur, akabinde de ifrat ve tefrit ile tasarrufa yönelirler. Bu bakımdan tenâsübü bozup müvâzeneyi ihlâl ederler (Nursi, 1993b: 135-136). Ona göre böylesi bir durumun önüne geçebilmenin yegâne yolu ise meşhûdâtın Kur'ân ve Sünnet mihengine vurulduktan sonra kullanılmasıdır.

Nursi'nin esasta Kur'ân-ı Kerîm'e ait olarak zikrettiği yukarıdaki hâsiyetlerin onun doğrudan bir tefsiri, feyzi ve ilhamı olduğunu belirttiği *Risâle-i Nûr* için de geçerli gördüğünü söyleyebiliriz. Bu, *Risâle-i Nûr*'da hakikatlerin tenâsübünün ve müvâzenesinin korunabilmiş ve tevhidin en yüksek mertebesinin ortaya konulabilmiş olmasının sebebi ve dayanağı olan durum olarak görünmektedir. Çünkü Nursi'ye göre *Risâle-i Nûr* da ism-i a'zâmın cilvesiyle zuhur etmiş bir eserdir (Nursi, 1995b: 734). Ona göre Kur'ân'dan *doğrudan doğruya veraset-i nübüvvet sırrıyla alınan marifet* diğer yollarla alınan marifete nisbeten çok daha üstündür. Çünkü Kur'ân tarzında olduğu vakit hem tam bir marifetin hem de tam bir huzûrun kazanılması söz konusu olur. İşte Nursi'ye göre *Risâle-i Nûr*, Kur'ân'ın mevzubahis aydınlık yolunu ortaya koyup gösteren bir eserdir (Nursi, 1996d: 330-331).

Öyle anlaşılıyor ki Nursi, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve diğer enbiyâ dışındakiler için ancak *veraset-i nübüvvet sırrıyla doğrudan doğruya Kur'ân-ı Hakîm'den alınacak bir marifetin* küllî ve ihatalı olabileceği kanaati taşımaktadır (Nursi, 1996d: 330-331). Zaten Nursi'ye göre Kur'ân-ı Hakîm her zamanda "hakikatları ifade ettiği gibi, velayet-i kübra feyizlerini dahi ehil olanlara ifaza eder" (Nursi, 1996d: 356).

Nursi'ye göre veraset-i nübüvveteye dayalı olan velâyet (velâyet-i kübrâ), akrebiyet-i ilâhiyye sırrının inkişafına -tasavvufî tabiriyle incizaba, cezbe ve murâd-ı ilâhî olmaya-baktığından zâhirden hakikate doğrudan doğruya -tasavvuf ve tarikat berzahına girmeden, tarikattaki seyrüsülûk dairesini katetmeye mecbur kalmadan- yol açabilmektedir (Nursi, 1996d: 22, 50-51). İşte Nursi ve talebelerine göre *Risâle-i Nûr* hem veraset-i nübüvveteye dayanan böylesi bir velâyetin mahsûlüdür hem de böylesi bir velâyetin yollarını göstermektedir (Nursi, 1992: 145; 1995a: 263; 1996a: 91). Dolayısıyla *Risâle-i Nûr*'da en önemli tarîkatın velâyet-i kübrâ olduğu, onun da veraset sırrıyla Sünnet-i Seniyye'ye ittibâ ve doğrudan iman hakikatlerinin neşrine odaklanmak ve hizmet etmekten ibaret olduğuna dikkat çekilmiş böylelikle de tarîkatların en önemli gayesi, faydası ve müntehâsı olan iman hakikatlerinin inkişafının, *Risâle-i Nûr* yoluyla da olabildiği ve o vazifeyi, tarîkat gibi fakat daha kısa bir zamanda gördüğü gösterilmeye çalışılmıştır demek mümkündür (Nursi, 1996d: 485).

Öte yandan Nursi, eserlerinde yer verdiği bilgi ve marifetin menbainin ve kaynağının ne olduğu ve ifade düzleminde neyi ve nasıl ispat ettiğine işaret ederken Konevî'nin tasavvufî tecrübe bilgisinin kaynağı ile yapısı ve ifade düzlemi arasında yaptığı ayrımı çağrıştıran ifadeler kullanır. Konevî gibi o da bu ayrımı itibariyle bilgisini aldığı kaynak ve vasıta olarak vahiy, esmâ-i ilâhiye, bin bir ilâhî ismi içermesi itibariyle Cevşen (Nursi, 1996e: 355; 1995b: 622) ve kalbe işaret ederken bu bilginin ifade düzlemindeki yapısında akla vazife biçip alan açmaktadır. Nitekim ona göre *Risâle-i Nûr*, ifade düzleminde, hakikatleri aklî ve mantıkî olarak ispat etmiş, akıldan uzak konuları gayet makul bir şekilde ders vermiştir (Nursi, 1995b: 625-626).

Tahkik faaliyetinin ne olduğu ve muhakkikin tam olarak ne yaptığına dair Nursi'nin ifadeleri de konu başlığımız açısından oldukça önemli ve açıklayıcıdır. Onun konu ile ilgili aktarımlarından anlaşıldığı kadarıyla Allah ile insan arasında Allah'tan başlayan ve insanlardan *enbiyâ*, *evliyâ* ve *muhakkikîn* ile devam eden silsilede vâki bir bilgi ve irfan ilişkisi bulunmaktadır. Bu silsilede evliyâyâ enbiyânın mucizeleriyle tasdik ettikleri bilgiyi keşf ve şühûd ile tasdik etme nitelik ve vasfı atfedilirken muhakkikîn olanlara ise -ki Nursi'ye göre onlardan biri de *Risâle-i Nûr*'dur- enbiyânın *mucizeleriyle* ve evliyânın *keşf ve şühûduyla* tasdik ettiği haber ve bilgileri *kesin delillerle*, *aklen*, *ilme'l-yakîn derecesinde ispat etme* iş ve vazifesi biçilmiş görünmektedir (Nursi, 1996e: 143).

Kanaatimizce Konevî'nin yeni dönem tasavvufunu *ilm-i tahkik* olarak isimlendirmesi ile tasavvufun nazariyatının İbnü'l-Arabî ve Konevî ile beraber teşekkül etmiş olması yukarıdaki izahlar çerçevesinde daha iyi anlaşılabilir. Öyle anlaşılıyor ki hâl ilmi olan tasavvufun nazarî bir veçhesinin teşekkülü ve bir yazın dil ve üslûbunun belirmesi mevzubahis tahkik anlayışının neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim Nursi, enbiyânın getirdiği vahiy bilgisine yönelik kendi tefsir ve izahlarında sâir müfessir ve âriflerin sözlerinde nadir bulunan tesir ve kuvvetin yüksek olarak bulunmasını bunların, zamanın muktezâsı ve ihtiyaçlarına binaen daha çok tasdik, tahkik, burhan ve hakikat ifade etmelerine bağlamaktadır (Nursi, 1996d: 376-377).

Bu durum Gazzâlî'nin kelâmı yetersiz ve felsefeyi tutarsız, İbnü'l-Arabî ve Konevî'nin de felsefeyi yetersiz ve kelâmı tutarsız görerek mevcut durumdaki boşluğu ve noksanlığı doldurmak ve ihtiyacı gidermek hedefiyle tasavvufu yeniden inşa ile tekmil etmeye -yeni duruma göre revize etmeye- yönelmelerini anımsatmaktadır (Demirli, 2016a: 60-78, 97-123). Şu kadarı var ki tümünde etkin sebep, zamanın ve şartların ortaya çıkardığı ihtiyaç karşısında Allah'ın *nûr-ı Kur'ân* ve *nûr-ı Muhammedî* ile imdadı ve rahmeti olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nursi, eserlerindeki bilgilerin tesirinin Kur'ânî tarzdaki temsilattan kaynaklandığını ifade eder. Temsil sırrının eserlerinde en yüksek hakikatlere ulaştırılmaya merdiven ve en uzak hakikatlerin pek yakın gösterilmesine dürbün kılınması suretiyle, gaybî nitelikteki hakikatlerin ve dinî esasların şühûda yakın imânî bir yakîn ile *Risâle-i Nûr*'da ortaya konulmuş olduğuna işaret etmektedir (Nursi, 1996d: 377).

Nursi'nin yukarıdaki tespiti de konumuz açısından gayet derecede önemlidir. Zira İbnü'l-Arabî'nin tasavvuf anlayışını yeni ve farklı kılan en önemli hususiyet tenzih bilgisinin yanında özellikle teşbih bilgisine yaptığı vurgu ve bu dahilde ortaya koyduğu bilgi ve irfan olmuştur. Hakikat bilgisinin sadece tenzih ile değil ancak tenzihle beraber teşbih ile mümkün olduğunu vurgulayan İbnü'l-Arabî, özellikle Cenâb-ı Allah'ı ne olmadığı şeklinde selbî bilgi ile değil de ne olduğu şeklinde müspet bir bilgi ile bilmenin yegâne yolu olarak teşbîhî bilgiye işaret etmiştir. Ona göre bu teşbih bilgisinin yegâne kaynağı da Kitap ve Sünnet'tir. Hatta İbnü'l-Arabî, *şeriatın bu yönde getirdiği ilâhî haberler ve bilgiler olmasa Cenâb-ı Allah bilinemeyecek ve sevilemeyecekti* diyerek bu iki kaynağın marifet ve muhabbet-i ilâhiye açısından önem ve ehemmiyetine dikkat çekmiştir (İbnü'l-Arabî, 1999: 3/488-489).

Nursi de İbnü'l-Arabî ve Konevî gibi (Demirli, 2011b: 319-322; İbnü'l-Arabî, 1999: 3/488-489, 501-502, 4/158, 404-405, 454, 6/169; Konevî, 2013b: 15-16) marifet ve tahakkukta teşbih ve temsil imkânlarının yani nisbetlerin önemini ve işlevini net bir şekilde vurgulamıştır (Nursi, 1994: 98; 1996c: 353-355; 1996e: 14, 39, 127, 536-537, 686). Bu kapsamda Risâle-i Nûr'da özellikle şuûnât bahislerinde teşbih ve temsil yönteminin başka eserlerde göremeyeceğimiz şekilde oldukça ayrıntılı ve etkili şekilde kullanıldığı, bu itibarla da marifet-i ilâhiye kapsamında oldukça özgün ve zengin tabir edilebilecek müsbet (O'nun ne olduğu ile ilgili) bilgiler verildiği görülmektedir.

Öte yandan yeni dönem tasavvufu gibi *Risâle-i Nûr*'un içerisinde de varlık ve varlıkla ilgili bahis ve meselelerin çok önemli bir yer tuttuğu hemen göze çarpar. Hatta bahislerin tevhid ekseninde yapıldığını gözden kaçırarak okumalar yapanlar adeta bir varlık eseriyle karşı karşıya olduklarını düşünebilirler. *Risâle-i Nûr* da yeni dönem tasavvufu gibi Allah-kâinat-insan ilişkisi üzerinde yoğunlaşan ve bunu yaparken Cenâb-ı Hakk'ı özellikle içkin boyutuyla ele alan ve bu boyuta odaklanan bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Nursi'ye göre *Risâle-i Nûr*, bütün imanî ve Kur'ânî hakikatleri açık bir şekilde her derecedeki insanlara bildirmiş ve ispat etmiştir. Hiçbir felsefenin keşfedemediği, kâinatın tilsimi ile âlemin yaratılışının sırrını ortaya koymuştur. Kâinattaki hayret verici faaliyetin arka planını, âlemin yaratılışına ve âkıbetine ilişkin muammayı, zerrelerin tahavvülündeki hareketlerin sır ve hikmetini keşf ve beyan etmiştir. Kudret-i İlâhiyeye nisbeten en küçük şeyle en büyük şeyin eşit olduğunu ve şirkin kâinatın yaratılışında müdahalesinin bulunmasının imtina' derecesinde akıldan uzak olduğunu apaçık bir şekilde göstermiştir (Nursi, 1993c: 234-235).

Risâle-i Nûr okumaları olanların kolayca olumlayacağı üzere bu eser âdeta bir tecellî-i ilâhî, bir tecellî-i esmâ-i ilâhiye kitabıdır. Baştan sona ilâhî tecellîyi ve bu bağlamda ortaya çıkan meseleleri tetkik ve tahkik etmektedir. Nitekim çarpıcı olarak İzutsu'ya göre İbnü'l-Arabî'nin bütün bir felsefesi ve düşüncesi kısaca bir *tecellî teorisi*nden ibarettir. Tecellî, onun düşüncesinin dayanağı olan merkez bir kavramdır. Bu kavramı göz önünde bulundurmada onu anlamak mümkün değildir (İzutsu, 2005: 207). Yine meselâ Konevî'ye göre yeni dönem tasavvufunun bilgisi varlıklara yayılan tecellîyi bilmektir.

Dolayısıyla ona göre muhakkiklerin bilgisi iki şeyle sınırlı olup bunların birincisi, bir şeyin Tanrı ile doğrudan irtibatı anlamındaki o şeydeki özel irtibat yönünü bilmek iken ikincisi, vasıtalar yoluyla o şeyin Tanrı'yla irtibatını bilmektir (Demirli, 2012a: 122)³ ki bu iki irtibat şeklinin *Risâle-i Nûr*'daki karşılığı Allah'ın her bir şeyle doğrudan olan ilişkisini ifade eden *ehadiyet tecellîsi* ile dolaylı ilişkisini ifade eden *vâhidiyet tecellîsidir*. Farklı ve artı olarak her ikisini aynı anda tazammun eden *ferdiyet tecellîsi*yle beraber Allah'ın âlem ve içindekilerle üç tarzda bir irtibatı ve ilişkisi ve bu çerçevede ortaya çıkan meseleler tavzih ve tahkik edilerek ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Allah'ın kâinat ve içindekilerle olan doğrudan ilişkisine (vech-i hâs) odaklanarak zorunlu nedensellik fikrini yıkmayı ve böylelikle deizme açılan kapıyı kapatmayı hedefleyen yeni dönem tasavvufu gibi *Risâle-i Nûr*'da da vâhidiyet tecellîsiyle (dolaylı) beraber ehadiyet tecellîsi (doğrudan) ve yine bu ikisinin beraber bulunduğu ferdiyet tecellîsi beyan edilecek ve dolaylı tecellîde kendilerine perde vazifesi verilen esbabın ve vasıtaların hiçbir şekilde gerçek manada bir etkilerinin ve îcâdlarının olmadığı ispatlanacaktır.

Risâle-i Nûr'un zorunlu nedensellik, tabiatperestlik veya esbabperestlik fikrinin yıkılarak hem küfre hem tabiat fikrine hem de deizme giden kapıların kapatıldığı ve bütün tesirin ve îcâdın Cenâb-ı Hakk'a ait olduğunun tereddütsüz olarak ortaya konulduğu bir eser olduğunu söylemek kanaatimizce mübalağa değildir (bk. Nursi, 1996e: 293-294, 697-698; 1996c: 176-194, 331-332; 1995b: 260-262; 1993b: 10-11). Bu, *Risâle-i Nûr*'un yeni dönem tasavvuf anlayışı gibi özellikle Allah'ın içkin boyutuna odaklı bir marifet ortaya koymasının doğal bir neticesi olarak görülebilir. Dolayısıyla bu mevzuda ve hedefte de iki düşünce arasında bir müştereklik ortaya çıkmış olmaktadır.

Öte yandan *Risale-i Nûr*'da yine benzer şekilde varlık ve bilgi görüşünün merkezine nûr-ı Muhammedî (s.a.v.) görüşünün yerleştirilmiş olduğunu görmekteyiz. Hakikat-i Muhammediye âlem ve içindekilerin vücûdunun sebebi, vasıtası, neticesi ve ille-i gâiyesi olarak görülmüştür. Kâinat ağacının aslı çekirdeği (çekirdek-i aslîsi) bu hakikattir. Kâinat ağacının kıyamı, varlık ve hayatiyetini sürdürmesi bu hakikat ileler. Âhiret âleminin açılmasına sebep de bu hakikattir. Bu hakikat, aynı zamanda nübüvvet divanının fâtihası ve hâtimesidir. Velâyetin başı ve sonudur. Allah isminin mazharı, ulûhiyet ve rubûbiyet tecellîlerinin en mükemmel aynası ve meclâsıdır. İnsan-ı kâmil-i hakikî, şahsiyet-i mâneviyesi, hakikati ve mahiyetiyle Hz. Muhammed'ten (s.a.v.) ibarettir (bk. Nursi, 1993a: 70; 1996e: 362, 459-461, 579-580; 1993b: 116-117, 121, 246; 1992: 324-326; 1993c: 71, 75, 219, 264; 1995b: 251-252; 1996a: 175-176).

Hakikat-i Muhammediye *Risâle-i Nûr*'da vahdet-i vücûd düşüncesinde olduğu gibi merkez bir kavramdır. Oadaki varlık, bilgi ve insanî kemâl görüşünün ilkesi mesabesindedir. Nasıl ki İbnü'l-Arabî ve sonrasında tasavvuf, ağırlıklı olarak hakikat-i Muhammediye anlayışı etrafında şekillenmiş ve gerçekte bütün tasavvuf literatürü

³ Bolay'a göre de vahdet-i vücûdun esas meselesi Allah'ın, âleme, mevcûdâta ve maddeye nasıl tesir ettiği meselesidir. Bu telakkide esas alınan husus Allah-âlem münasebetidir. (Bolay, ts., s. 545-546).

doğrudan veya dolaylı olarak “Muhammediye” haline gelmişse (Demirli, 2011a: 2/163), kanaatimizce aynı durumu *Risâle-i Nûr* ve bahisleri için de söz konusu etmek mümkündür. Nursi (1996e: 449), bu mevzunun da eserlerinde tahkik nazarıyla ele alındığına da işaret etmektedir.

Nursi, *Risâle-i Nûr*'un menbaı ve esası olarak nûr-ı Muhammedî ve hakikat-i Kur'âniyeye işaret etmiş (Nursi, 1996a: 112), onu veraset-i Ahmediyeye (s.a.v.) cihetinden hakikat-i Muhammediye'nin asrındaki bir varisi, aynası ve cilvesi, hakikat-i Kur'âniyenin hakiki bir tefsiri olarak nitelendirmiştir (Nursi, 1993c: 242).

Risâle-i Nûr'da Allah-kâinat-insan ilişkisinin ifadesi, bu mevzu etrafında ortaya çıkan soruların cevaplanması ve sorunların çözülmesi aynen yeni dönem tasavvuf anlayışında olduğu gibi (Demirli, 2011b: 92-93) esmâ-i ilâhiye üzerinden olmuştur. Nursi hakikat ilminin ve hikmetin marifetullahtan geçtiğini, *marifetullahın da esmânın marifeti olduğunu* tespit etmektedir (Nursi, 1996e: 473). Bu kapsamda *Risâle-i Nûr*'un âdeta bir esmâ ve tecellîleri kitabına dönüştüğünü görmekteyiz. Nursi'nin bilgi düşüncesinin tamamen esmâya dayandığını görmekteyiz (Nursi, 1996e: 237, 242, 263, 366, 627-631).

Kaldı ki Nursi'ye göre yukarıda sözü edilen tarz aslında bizzat Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılan bir tarzdır. Kur'ân'ın âyetlerinin sonlarında zikrettiği fezlekelerin çoğu zaman ya esmâ-i ilâhiyenin kendisini veya bu isimlerin manalarını tazammun etmesi söz konusudur. O, bu durumu, Kur'ân-ı Kerîm'in *bedî üslûbunda esmâ-i hüsnâ cihetinde olan bir i'câz meziyeti* olarak ifade etmektedir (Nursi, 1996e: 415-434). Nursi'ye göre esmâ-i hüsnânın her birisi bir *kaide-i külliye* hükmünde olup Kur'ân, yüksek hakikatlerin, küllî ve umumi meselelerin takrir ile tespitinde ve tahkik ile ispatında bunlara müracaat etmektedir (Nursi, 1996e: 427-429). Nursi'nin de eserlerinde ilgili meselelerin tahkikinde müracaat ettiği şeyler kaide-i külliye hükmünde olan esmâ-i ilâhiyedir (Nursi, 1996c: 100-101, 138; 1996d: 307-308; 1996e: 563-565, 579-580). Kanaatimizce bütün bu beyan ve aktarımlardan sonra mebâdîsi esmâ-i ilâhiye olan ilmin eserlerinden söz edilecekse bunların önde gelenlerinden bir tanesi de *Risâle-i Nûr*'dur demek yanlış olmayacak, belki bir hakikatin ifadesi ve bir hakkın teslimi olacaktır.

Sonuç

Bir ilim olarak birbirine mukabil olarak hususiyetlerini ortaya koyup irdelediğimiz yeni dönem tasavvufu ile *Risâle-i Nûr* arasında bu hususta ve diğer bazı hususlardaki farklılıklarla beraber ilmî hüviyet açısından açık benzerlik ve paralelliklerin varlığı ortadadır.

Her ikisi de kendilerini münhasıran tikel bir ilmî disiplin üzerinden ifade etmemiş belki bu bakımdan ikmâl edici, bütünleştirici, üst, tümel, kapsayıcı ve merkezi bir tarzı ortaya koyduklarını iddia etmişlerdir. İki de kendilerini muhakkik, ilimlerini hakikat ilmi veya ilm-i ilâhî (marifetullah ilmi) ve yöntemi de tahkik olarak tespit etmektedir.

İkisi de Cenâb-ı Hakk'ın varlığını ve marifetini konu edinmekte ve bu konuda aşkın boyutunun yanında özellikle O'nun içkin boyutunu ön plana çıkarmaktadırlar. Dolayısıyla ikisi de marifet-i ilâhiye başta olmak üzere hakikat bilgisinin tahsilinde tenzihin yanında özellikle temsil ve teşbihe ve bunun vereceği bilgiye başvurmakta ve teşbih ve temsil boyutunun ihmal edilemeyeceğini vurgulamaktadır. Böyle olunca tabii olarak ikisi de akıl ve kalp birlikteliğinin olduğu bir yol takip etmek gerektiğini tespit etmektedir.

İkisi de ilâhî ve kevnî hakikatler açısından aklın yetersizliğini buna karşın Kitap ve Sünnet bilgisinin kaçınılmazlığını savunmaktadır.

Her ikisi de özgünlüklerini tam olarak Kur'ân'ın nuruna ve nûr-ı Muhammedî'ye istinad etmekten, bilgilerini doğrudan bu iki kaynaktan elde etmekten almaktadırlar.

İkisi de marifette içkin boyutu merkeze aldıkları için doğal olarak Allah-âlem-insan ilişkisine odaklanmakta ve bu çerçevede ortaya çıkan soru ve sorunları çözmeye çalışmaktadır. Bunu da yine benzer şekilde esmâ-i hüsnâdan hareketle, esmâyı bu hususta ilke kabul ederek, onları bilginin kendilerinden çıkarıldığı kavramlar olarak görerek yapmaktadırlar. Neticede mevzu, mesâil ve mebâdîlerinde ortaklaşmaktadırlar.

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde ise *Risâle-i Nûr*'un; Konevî'nin, İbnü'l-Arabî'nin literatüre kazandırdığı engin ve zengin verilerden hareketle tasavvufu yeniden inşa ile tekmil ederek taşımaya çalıştığı formun mükemmel bir pratiğini temsil ettiğini söylemek mümkündür. Çünkü onda ilâhî ve kevnî hakikatler itibariyle ortaya konulan bütüncül tasdik ve tahkik pratiğiyle bir yerde yeni dönem tasavvufunun, sûfnin (insan-ı kâmil) irfanının görelî öznellikten nesnellîğe, izafî sübjektiflikten objektifliğe ve dolayısıyla da umumun istifadesine açılması hedef ve ideali tam olarak tahakkuk ettirilerek fiiliyata dökülmüş görünmektedir.

En önemlisi de *Risâle-i Nûr*'un mevzubahis kapsamlı ve bütüncül tahkik pratiğini, hakikatlerin tenasübünü ve rubûbiyetin ahkâmının müvâzenesini bozmadan, esmâ-i hüsnânın hükümleri ile rubûbiyet ve ulûhiyetin şuûnâtını tenâsüple cemederek ortaya koyduğuna dair güçlü bir iddia taşıyor olmasıdır. Bu aynı zamanda tevhidin en yüksek mertebede tahkiki olarak ortaya konulması anlamına da gelmektedir. Bunu gerçekleştirebilmiş olmasını ise doğrudan doğruya Kur'ân-ı Hakîm'den veraset-i nübüvveteye dayalı velâyet-i kübrâ ile alınan marifete dayandırmıştır. Nihayetinde *Risâle-i Nûr*'un marifet-i ilâhiye açısından temayüz ettiği bu nitelikleri ve tahkik ameliyesindeki bütüncül pratiği itibariyle yeni dönem tasavvufunun (ilm-i ilâhî, ilm-i tahkik) bir anlamda mütemmimi ve ikmâl edicisi olarak görülebileceği ve bunun somut dayanaklarının olduğu ortaya çıkmış olmaktadır.

Kaynakça

- Açıkgenç, A. (ts.). İlim Anlayışı ve İlimlerin Sınıflandırılması Açısından Risale-i Nur'ların Bir Değerlendirmesi. M. Paksu (Haz.). *Uluslararası Bediüzzaman Sempozyumu- III 20. Asırda İslam Düşüncesinin Yeniden Yapılanması ve Bediüzzaman Said Nursî* içinde (477-490. ss.). Nesil Yayın Basım.
- Başer, H. B. (2018). Tasavvufî Yöntemdeki Tutarlılığın Dayanağı Olarak İttibâ-i Rasûl Anlayışı: Cüneyd-i Bağdâdî ve İbnü'l-Arabî Arasında Mukayeseli Bir Değerlendirme. M. Arslan vd. (Ed.). *Uluslararası İbnü'l-Arabî Sempozyumu İnsanlığın Hakikat Arayışı ve İbnü'l-Arabî Bildiri Kitabı* içinde (1/567-595. ss.). İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Bolay, S. H. (ts.). Said Nursî'nin Vahdet-i Vücuda Bakışı. *Uluslararası Bediüzzaman Sempozyumu-V- Risâle-i Nur'a Göre Kur'an'ın İnsana Bakışı* içinde (545-550. ss.).
- Demirli, E. (2004a Güz). Klasik İslâm Nazariyatı ile Osmanlı Düşünce Dünyası Arasında Selçuklu Köprüsü: Sadreddin Konevî ve Nazari Tasavvufun Kuruluşu. *Türklük Araştırmaları Dergisi* (16), 7-35.
- Demirli, E. (2004b). Sadreddin Konevî ve İslâm Düşünce Tarihindeki Yeri. *Sadreddin Konevî Sempozyumu* içinde (12-33. ss.).
- Demirli, E. (2007a). 'Varlık Olmak Bakımından Varlık' İfadesinin Sûfilerce Yeniden Yorumlanması ve Bu Yorumun Metafizik Sonuçları. *İslâm Araştırmaları Dergisi* (18), 27-47.
- Demirli, E. (2007b). 'Zahiri' İlimlerin Otoritesi Karşısında Tasavvuf'un Meşruiyet Arayışı. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (15), 219-244.
- Demirli, E. (2009). İslam Metafizik Düşüncesinin Serüveni: Sadreddin Konevî ve Takipçilerinde İbn Sînâ Etkisi. M. Mazak ve N. Özkaya (Ed.). *Uluslararası İbn Sînâ Sempozyumu* içinde (2/353-359. ss.). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Demirli, E. (2010a). *Nazari Tasavvufun Kurucusu Sadreddin Konevî: Hayatı, Eserleri, Düşünceleri*. İSAM Yayınları.
- Demirli, E. (2010b). Türk Düşüncesinin Kurucu Düşünürü Olarak Konevî. I. *Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu Bildirileri* içinde (77-80. ss.). MEBKAM Yayınları.
- Demirli, E. (2011a). İbnü'l-Arabî'nin Düşüncesinde Hz. Peygamber ve Hakikat-i Muhammediye. *Kültür Coğrafyamızda Hz. Muhammed Uluslararası Sempozyum (Orta Asya, Kafkasya ve Balkanlar)* içinde (2/155-163. ss.). DİB Yayınları.
- Demirli, E. (2011b). *Sadreddin Konevî'de Bilgi ve Varlık*. İz Yayıncılık.
- Demirli, E. (2012a). *İslam Metafiziğinde Tanrı ve İnsan İbnü'l-Arabî ve Vahdet-i Vücûd Geleneği*. Kabcacı Yayıncılık.

- Demirli, E. (2012b). Vahdet-i Vücûd. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (42/431-435. ss.). TDV Yayınları.
- Demirli, E. (2015). *Tasavvufun Altın Çağı Konevî ve Takipçileri*. Sufi Kitap.
- Demirli, E. (2016a). *İslam Düşüncesi Üzerine Söyleşi Ve Konuşmalar "Filler ve Körler"*. Ed. M. S. Konar ve H. B. Başer. Sufi Kitap.
- Demirli, E. (2016b Nisan). Tasavvuf Araştırmalarında Dönemlendirme Sorunu: Din Bilimleri ile Metafizik Arasında Tasavvufun İlim Olma Mücadelesi. *Nazariyat İslâm Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2 (4), 1-29.
- Demirli, E. (2018a). Fusûsü'l-Hikem Şerhçiliği Hakkında Değerlendirmeler: Şârihlerin Temel Düşünceleri Nelerdi? E. Alkan ve O. S. Arı (Ed.). *Osmanlıda İlm-i Tasavvuf* içinde (271-282. ss.). İSAR Yayınları.
- Demirli, E. (2018b). İbnü'l-Arabî ve Sadreddin Konevî: İlimlerin Tedâhül Devrinde Tasavvuf ve Felsefe. M. C. Kaya (Ed.). *İslâm Felsefesi Tarih ve Problemler* içinde (503-539. ss.). TDV İSAM Yayınları.
- Demirli, E. (2021 Nisan). Tasavvufun Bir Din Bilimi Haline Gelmesi: Ümmi Geleneğin Dönüşme Süreci ve Nesnel Bilim Alanının Genişlemesi. *Journal of Balkan Studies* 1 (1), 7-37. <http://doi.org/10.51331/A001>
- Gazzâlî, M. (2005). *İhyâu 'Ulûmi'd-Din*. Dâr İbn Hazm.
- İbnü'l-Arabî, M. (1999). *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*. 1-8. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Arabî, M. (2007-2012). *Fütuhât-ı Mekkiyye*. Çev. E. Demirli. 1-18. Litera Yayıncılık.
- İzutsu, Toshihiko. (2005). *İbnü'l-Arabî'nin Fusûs 'undaki Anahtar Kavramlar*. Çev. A. Y. Özemre. Kaknüs Yayınları.
- Konevî, S. (2013a). *Marifet Yolcusuna Kılavuz Tebsiratü'l-Mübtedî ve Tezkiretü'l-Müntehâ*. Çev. A. R. Akyürek. İz Yayıncılık.
- Konevî, S. (2013b). *Tasavvuf Metafizigi Miftâh-ı Gaybi'l-Cem Ve'l-Vücûd*. Çev. E. Demirli. İz Yayıncılık.
- Nursi, B. S. (1992). *Barla Lâhikası*. Envâr Neşriyât.
- Nursi, B. S. (1993a). *'Asâ-yı Mûsâ*. Envâr Neşriyât.
- Nursi, B. S. (1993b) *Mesnevî-i Nûriye*. Çev. A. Nursi. Envâr Neşriyât.
- Nursi, B. S. (1993c). *Sikke-i Tasdîk-i Gaybî*. Envâr Neşriyât.
- Nursi, B. S. (1994). *İşârâtü'l-i'câz*. Çev. A. Nursi. Envâr Neşriyât,
- Nursi, B. S. (1995a). *Kastamonu Lâhikası*. Envâr Neşriyât.

Nursi, B. S. (1995b). *Şualar*. Envâr Neşriyât.

Nursi, B. S. (1996a). *Emirdağ Lâhikası-I*. Envâr Neşriyât.

Nursi, B. S. (1996b). *Emirdağ Lâhikası-II*. Envâr Neşriyât.

Nursi, B. S. (1996c). *Lem'alar*. Envâr Neşriyât.

Nursi, B. S. (1996d). *Mektûbât*. Envâr Neşriyât.

Nursi, B. S. (1996e). *Sözler*. Envâr Neşriyât.

Risâle-i Nûr müellifi Bedüzzamân Said Nursi Tarihçe-i Hayatı. (1996). Envâr Neşriyat.

Vahide, Ş. (2009). Risâle-i Nûr'daki Belli Başlı Tasavvufî Konularla İlgili Bir İnceleme. İ. M. Abu-Rabi (Ed.). *Said Nursî ve Tasavvuf içinde* (17-51. ss.). Etkileşim Yayınları.